

Acta Albaruthenica: Навуковы зборнік, пад агульнай рэдакцыяй М. Хаўстовіча, А. Баршчэўскага, С. Запрудскага, выпуск пяты, Мінск: Права і эканоміка 2005.

Recenzowana publikacja jest pokłosiem konferencji poświęconej polsko-białoruskim związkom kulturowym, która odbyła się w dniach 6-8 czerwca 2005 w Mińsku. Do zbioru weszły – oprócz referatów autorów polskich i białoruskich – także prace badaczy z Austrii, Niemiec i Węgier. Wydanie to było możliwe dzięki wsparciu między innymi Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego oraz Instytutu Polskiego w Mińsku.

Tę ceną monografię otwiera słowo wstępne dyrektora Instytutu Polskiego w Mińsku, Cezarego Karpińskiego, który tak charakteryzuje cel organizacji konferencji: „Мэта канферэнцыі альманаха – развіццё беларусістыкі ў Польшчы і Беларусі, вывучэнне гісторыі, мовы, літаратуры даўняй Рэчы Паспалітай і сучаснай культуры нашых краін – сугучныя з місіяй Польскага інстытута ў Мінску, якая заключаецца ў наладжанні супрацоўніцтва нашых народаў у навукова-гуманітарнай і мастацкай сферах”. W swoim wystąpieniu prelegent podkreśla również wyjątkową rolę kolejnych pokoleń naukowców, którzy niestrudzenie i z dużym zaangażowaniem włączają do projektów badawczych młodych, początkujących białorusnistów i polonistów.

Słowa te mają szczególny wymiar w kontekście zamieszczonego w zbiorze wystąpienia Adama Maldzisa zatytułowanego *Інспіратар аб'яднання беларусістаў*. Ten wartościowy wywód przynosi unikatowe informacje na temat powstania oraz pierwszego etapu działalności Międzynarodowego Towarzystwa Białorusnistycznego, otwiera również pierwszą część cyklu pod nazwą *Памежжы моў – памежжы культур (даследчыкі і творцы): Эльжбета Смулкова*, poświęconego profesor Elżbiecie Smułkowej, wieloletniemu pracownikowi Uniwersytetu Warszawskiego oraz gorącemu orędownikowi naukowego dialogu polsko-białoruskiego.

Wstępna część monografii obejmuje również artykuły P. Michajława (*Беларуская акцэнталогія – гісторыя і сучасны стан*), I. Kurian (*Беларуска-польскае моўнае памежжа. Праблема навуковага падыходу*) oraz H. Сучуна (*На лінгвістычным сумежжы*). Równie interesujące są refleksje samej prof. E. Smułkowej, która w kontekście poprzednich referatów – we wstępnej części swojego wystąpienia *Думаючы пра памежжа...* – z szacunkiem i wdzięcznością wspomina swoich naukowych przewodników, którzy wspierali jej poszukiwania językoznawcze i etnolingwistyczne. Badaczka formułuje ponadto definicje pojęć, które pełnią kluczową rolę w opisie specyfiki języka pogranicza. Zwraca uwagę między innymi na unifikację stylu życia mieszkańców obszarów granicznych oraz sytuacyjność, tj. powiązanie sytuacji językowej z życiem lokalnej społeczności oraz uwarunkowaniami ogólnokrajowymi. Najlepszym podsumowaniem tej części zbioru jest apel o rozwagę i umiarkowanie w interpretacji trudnych, nierzadko spornych kwestii: *Калі хочам, каб памежжа не стала менш-больш прыгожа скроеным канструктам даследчыка, трэба з вялікай увагай, адмаўляючыся часам ад прадуманых гіпотэзаў, услухоўвацца ў разнастайныя*

галасы жыхароў памежжа і ўмела аддзяліць прадстаўленне іх поглядаў ад ўласнай інтэрпрэтацыі.

Kolejne artykuły zostały zebrane w trzech rozdziałach, z których pierwszy obejmuje teksty literaturoznawcze, drugi – historyczno-kulturowe, a trzeci – językoznawcze. W sumie tom zawiera (nie licząc części wstępnej) trzydzieści osiem referatów.

Część literaturoznawczą otwiera interesująca publikacja *Царская й савецкая рэчаіснасьць ва ўспамінах айца Язэпа Германовіча „Кітай-Сібір-Масква”* autorstwa A. Barszczewskiego. Badacz śledzi losy ojca Hermanowicza – symbolu wolnego człowieka – od czasów jego wstąpienia do seminarium duchownego w Wilnie, poprzez działalność oświatową i dobroczynną, do śmierci w Londynie. Jednakże to nie zawiłe losy bohatera najbardziej interesują literaturoznawcę, lecz jego wydane w 1962 r. w Монахіі wspomnienia, „якія зьяўляюцца дасканалай ілюстрацыяй пакутніцкага лёсу ня толькі самога аўтара, але й зьдзеку з многіх іншых беларускіх сьвятароў, якія папалі ў кіпцюры сталінскіх злачынцаў. „Значенне памяtników” праяўляецца ў пасьлядоўным імкненьні аўтара да таго, каб беларусы сталіся сапраўдным народам, атрымалі дзяржаўную незалежнасьць і назаўсёды пазбыліся чужацкіх уплываў і прыгнёту”.

Inny charakter ma artykuł K. Bortnowskiej *Тwórczość Andreja Chadanowicza w kontekście pokoleniowym – białoruskie net pokolenie literackie*. Publikacja poświęcona jest jednemu z najbardziej charakterystycznych i znanych białoruskich poetów młodego pokolenia, którego twórczość – pomimo licznych debiutów – wciąż nie została poddana krytycznej ocenie literaturoznawców. Poezję Chadanowicza autorka rozpatruje w kontekście ogólnej sytuacji literackiej na Białorusi, wydobywa przy tym rysy charakterystyczne jedynie dla utworów samego poety. Do cech tych zalicza między innymi intertekstualność, łączenie nowoczesności i klasyki, intelektualizm, aluzyjność, humor, a także zabawę słowem: tworzenie kalamburów, wykorzystywanie metagramów i paronomazji. Zalety publikacji podnosi wykorzystanie przez autorkę zaczerpniętych z prasy wypowiedzi samego poety.

Na szczególną uwagę zasługują prace poświęcone badaniom tak mało w Polsce znanej twórczości współczesnych białoruskich pisarzy. W nurt rozważań o literaturze naszego wieku wpisują się dwa referaty, z których jeden poświęcony jest poezji, a drugi prozie. B. Siwek, w publikacji *Водзук мінуласці любы і снейны: Poezja Larysz Henijusz wobec problematyki przemijania* odwołuje się do filozofii egzystencjalnej jako narzędzia odbioru i opisu rzeczywistości. Na podstawie wybranych utworów badaczka wydobywa symbole pełniące kluczową rolę w interpretacji twórczości L. Henijusz w aspekcie przemijania, do których zalicza rzekę, liście, wiatr, las, ziemię, ścieżkę, ziarno. Podkreśla także rolę bolesnych doświadczeń poetki, związanych z emigracją, wojną, wygnaniem, rozstaniem z najbliższymi, mających bezpośredni wpływ na jej twórczość.

Wnikliwą analizę czasu i przestrzeni w prozie W. Bykawa przedstawia T. Wielg. Analizując badane kategorie badacz konstatuje: „Białoruski prozaik wyraźnie zdystansował się wobec tradycyjnych sposobów organizacji świata przedstawionego, zmienił utarte schematy konstrukcyjne i wypracował własną formę powieści wojennej o wyraźnie

zaakcentowanych cechach paraboli”. Artykuł stanowi wartościowe źródło wciąż niedostatecznej wiedzy o twórczości wielkiego pisarza.

Wśród artykułów literaturoznawczych warto także zwrócić uwagę na dwa referaty poświęcone białoruskiemu dramatowi: *Рыцарскі раман у беларускай літаратуры* S. Kawalowa oraz *Konfrontacje z tradycją: polska recepcja teatru białoruskiego* I. Lappo. Pierwszy to zapis przemyśleń badacza dawnej literatury białoruskiej oraz znanego dramaturga (autora między innymi takich dramatów, jak: *Трышчан ды Іжота* czy *Балада пра Бландою*) na temat uniwersalizmu romansu rycerskiego oraz jego potencjału scenicznego, teatralnego. Interesujący opis procesu twórczego splata się w publikacji z wnikliwą analizą tekstów źródłowych oraz obecnego stanu badań. Wywód kończy postulat umiejscowienia białoruskich badań literaturoznawczych w szerszym kontekście ogólnostowiańskim i europejskim.

Drugi z przywołanych artykułów – autorstwa I. Lappo – przynosi twórczą analizę recepcji białoruskiego dramatu w Polsce. Nie szczędząc gorzkich słów polskiemu odbiorcy badaczka przedstawia czynniki, które – jej zdaniem – determinują odbiór spektakli, wystawianych przez teatry z Mińska, Grodna czy Brześcia. Tak więc podkreśla utopijne oczekiwanie przez widza określonej estetyki (tj. eksperymentowania), jego nastawienie na sztukę zaangażowaną społecznie lub politycznie oraz wyznawanie stereotypowego podziału na teatr ze Wschodu i teatr z Zachodu. Artykuł kończy dwuczęściowy aneks obejmujący białoruskie spektakle wystawiane w Polsce oraz sztuki wyreżyserowane przez Białorusinów w polskich teatrach.

Druga część *Act...*, zatytułowana *Гісторыя і культура*, zawiera dziesięć artykułów. Większość z nich autorzy poświęcili badaniom dawnej historii Białorusi: XV- i XVI-wiecznej (A. Khasanau, *Zmiany społecznego statusu miejskiej i wiejskiej ludności Wielkiego Księstwa Litewskiego w XV-XVI w.*; U. Padalinski, *Палітычная эліта Вялікага Княства Літоўскага ў пачатку панавання Жыгімонта Вазы (1588-1591)*) oraz XIX-wiecznej (A. Samowicz, *К вopросу о судьбах польских военнопленных 1831 г.*; S. Szydłoński, *Шляхеці этас у творах А. Міцкевіча „Пан Тадэвуш” і Я. Баршчэўскага „Шляхціц Завальня”*; J. Waszkiewicz, *Шляхта Беларусі ў XIX стагоддзі*).

Kilka referatów dotyczy zagadnień współczesnej białoruskiej historii i kultury, jednakże każdy z nich ma odmienny charakter. A. Engelking zastanawia się nad pytaniem *Czy język jest wartością podstawową kultury Białorusinów Białostoczczyzny?*. Rozważając kwestie identyfikacji językowej polskich Białorusinów autorka zauważa, że polonizacja nie zawsze wiąże się z wyborem polskiej identyfikacji narodowej: „Można, mówiąc na co dzień po polsku, wybrać identyfikację i tożsamość białoruską; można też sytuować się tożsamościowo w różnych miejscach skali między białoruskością a polskością, na przykład jako Białorusin „tutejszy” bądź Polak prawosławny. Można wreszcie reprezentować podwójną tożsamość: białoruską i polską jednocześnie”. Jednakże język białoruski ujmowany jest w artykule nie jako podstawowa wartość kultury Białorusinów Białostoczczyzny, lecz jako „język folkloru”, natomiast model tożsamości mieszkańców Białostoczczyzny – jako „model folklorystyczny”. Tezy zawarte w publikacji stanowią ważny głos w badaniach dotyczących powiązań sytuacji językowej polskich Białorusinów

z ich identyfikacją narodową, prowadzonych w Polsce między innymi przez E. Smułkową, M. Sajewicza, R. Radzika. Wiele kwestii poruszonych w referacie wciąż wywołuje skrajne reakcje zarówno w środowisku znawców przedmiotów, jak i samych Białorusinów.

Ciekawy materiał odnajdujemy również w artykule R. Radzika *Аб'яднанне Беларусі і Расіі ў беларускіх сацыялагічных даследаваннях*, poświęconym poglądom Białorusinów na proces integracji z Rosją. Publikacja powstała na podstawie wyników badań prowadzonych przez działający do 15 kwietnia 2005 r. Niezależny Instytut Badań Społeczno-Ekonomicznych i Politycznych w Mińsku. Co ciekawe, wbrew przekonaniu przeciętnego Polaka o białoruskim dążeniu do integracji z Moskwą, na podstawie zamieszczonych w referacie ankiet można stwierdzić, że większość Białorusinów opowiada się za suwerennością ich ojczyzny. Relacje z Rosją powinny – według prawie połowy Białorusinów – opierać się na związku niezależnych państw, związanych między sobą politycznie i gospodarczo. Niezawisłość Białorusi najgoręcej popiera młode pokolenie, w którym badacz upatruje wielką szansę dla rozwoju czysto białoruskiej, a nie sowieckiej tożsamości narodowej.

Kwestiom narodowej przynależności Białorusinów poświęcony jest także artykuł K. Waszczyńskiej *Tożsamość narodowa Białorusinów – współczesne znaczenie „bycia Białorusinem” oraz droga do „bycia świadomym Białorusinem”*, w którym autorka stawia pytania, co oznacza identyfikacja „jestem Białorusinem”, czy ma ona konsekwencje dla świadomości „bycia Białorusinem” oraz jak rozumiane jest przez Białorusinów poczucie przynależności narodowej. Rezultaty badań wynikają z analizy wypowiedzi ponad dziewięćdziesięciu osób – obywateli białoruskich, o średniej wieku 47 lat, w większości z wykształceniem wyższym. Wykazują one rozumienie identyfikacji białoruskiej jako przynależności do grupy połączonej więzami regionalnymi. W refleksji nad własną identyfikacją marginalne znaczenie ma – jak stwierdza badaczka – pochodzenie z rodziny białoruskiej oraz posługiwanie się językiem białoruskim. Ponadto, nierzadko „bycie Białorusinem” postrzegane jest w kategoriach ułomności, co nierozzerwalnie łączy się z niskim poziomem wiedzy na temat białoruskiej historii i kultury. Referat kończy postulat kontynuacji badań nad omawianymi zagadnieniami.

Ostatnia część *Act...* ma charakter językoznawczy i obejmuje kilkanaście artykułów poświęconych polsko-białoruskim związkom językowym (N. Barszczewska, *Погляд беларускай эміграцыі на польска-беларускія моўныя ўзаемаўплывы ў XV-XIX стагодзьдзях*; H. Bieder, *Polsko-białoruski kontakt językowy w zakresie terminologii językoznawczej (na materiale Беларускай граматыкі для школ В. Тарасzkiewicza*; A. Zoltán, *Węgiersko-polsko-białoruskie związki językowe i kulturalne za czasów Stefana Batorego*). Wśród referatów znalazły się także prace, poświęcone kwestiom szczegółowym z zakresu składni i leksykografii (H. Jóźwiak, *O strukturze wypowiedzi pytających bez słowa pytajnego języka białoruskiego oraz rosyjskiego*; B. Tichoniuk, *Drugi tom „Bielaruskaj antrapanimii” Mikołaja Biryły – słownik apelatywów czy przezwisk?*; S. Ważnik, *Праект беларуска-польскага сінтаксічнага слоўніка*).

Spośród publikacji językoznawczych dwie prace zostały poświęcone badaniom gwarowym. Pierwsza z nich – *Спражэнне дзеясловаў у польскай гаворцы некалькіх вёсак Воранаўскага раёна* J. Kozłowskiej-Dody – dotyczy koniugacji czasownika na terenie graniczącego z Litwą powiatu wronowskiego. Druga – *Вплыў польшчыzny на system антропонічны наднарвіанскіх гвар біялорускіх Бялосточчыны* M. Saje-wicza – zawiera opis i analizę zmian w żeńskim systemie imiennicznym oraz funkcjonowaniu nazw marytonimicznych na obszarze badanych gwar jako rezultat procesów asymilacyjnych. Równie interesujący materiał prezentują publikacje H. Mazenki (*Прозвішчы жыхароў Віцебшчыны: учора і сёння*), R. Marci (*Алфавіт і правапіс – лінгвістычны і сімвалічны аспекты*), N. Miaczkońskiej (*Беларускі нацыянальны тэатр і моўныя арыенціры „Нашаніўскага” Адраджэння*), M. Pryhodzicza (*Леў Шакун як даследчык беларуска-польскіх моўных узаемаадносін*).

Recenzowana praca stanowi cenne źródło nie tylko o naszym polsko-białoruskim współistnieniu, ale także o nas samych – naszych oczekiwaniach, metodach pracy, walce z wciąż pokutującymi w naszych narodach stereotypami. Wyznacza ponadto podstawowe kierunki badań białorutenistycznych prowadzonych w różnych ośrodkach naukowo-badawczych na Białorusi, w Polsce oraz w innych krajach europejskich. Jak dowodzi lektura monografii, najczęściej pojawiającymi się w publikacjach kwestiami są zagadnienia związane z tożsamością, białoruskim potencjałem narodowym, przyszłością samej Białorusi, a także kierunkami rozwoju i stanem badań nad białorusko-polskimi kontaktami kulturowymi. W monografii nietrudno też dostrzec powtarzane przez wielu naukowców postulaty rozwoju dalszych badań w zakresie białorutenistyki, pielęgnowania kontaktów między przedstawicielami różnych środowisk, a także zachowania umiaru i powściągliwości w wyciąganiu pochopnych wniosków i formułowaniu śmiałych tez.

Wiele zagadnień zostało podjętych w poprzednich *Actach...*, których niewątpliwą zaletą jest nie tylko ciągłość ich wydawania, pozwalająca prześledzić kolejne etapy rozwoju myśli białorutenistycznej, ale także fakt, że referaty zamieszczane na ich łamach są wynikiem wolnej, nieskrępowanej pracy twórczej, co – w warunkach ograniczania wolności słowa na Białorusi – ma ogromne znaczenie dla rozwoju opartych na szczerości i zrozumieniu dobrosąsiedzkich kontaktów między naszymi państwami. Wydaje się, że również na tej konferencji ukazano w nowym świetle wiele spornych, acz pasjonujących kwestii.

Agnieszka Borowiec
Zakład Białorutenistyki UMCS